



УДК 271.222(497.11)-523.6-9"14/18"

271.222(497.11)-788:929"14/18"

DOI: 10.46793/sabornost24.109P

Оригинални научни рад

Срећко Петровић*

Хришћански културни центар „др Радован Биговић”, Београд
Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд
(докторанд)

Манастир Манасија

Сажети преглед повести манастира Манасија у светлости историјских извора
у периоду од оснивања манастира до ослобођења од Османлија

Abstract: Историја манастира Манасија током прва четири века његовог постојања слабо је позната. У историјски изворима среће се невелики број кратких помена овог манастира. Без икаквих претензија на исцрпност, овај рад читаоцима предлаже преглед познатих чињеница из историје манастира Манасија заснован најпре на једном прелиминарном читању историјске грађе — старих писаних споменика, летописа и родослова, записа, објављених османлијских дефтера и других релевантних докумената, а потом и расположиве литературе. У овом раду понуђен је преглед историје манастира Манасија у периоду од оснивања манастира до ослобођења од Османлија, односно од почетка 15. до почетка 19. века. У раду су у угластим заградама наведена упућивања на коришћене историјске изворе (у облику скраћеница, за које су на крају рада дата разрешења), а у фуснотама испод текста упућивања на литературу.

Key words: Манастир Ресава — Манасија, Деспот Стефан Лазаревић, стари српски летописи и родослови, стари српски натписи и записи, турски дефтери, монаси манастира Манасија.

Манастир Манасија, познат и под својим старијим именом *Ресава*, налази се на десној обали реке Ресаве у близини Деспотовца. Овај древни манастир, основан двадесетак година после Косовске битке, односно почетком 15. века, задужбина је Светог Деспота Стефана Лазаревића (1377–1427), сина српског Светог Кнеза Лазара Хребељановића (око 1329–1389) и кнегиње Милице (око 1335–1405), познате по свом монашком имену као Света Евгенија — Ефросинија.¹ Изградња овог манастира и

* spetrovic.193009@bfspc.bg.ac.rs ; petrovic.srecko@gmail.com

¹ О значају и месту личности из ове свете породице у српској историји, види нпр.: Божић и Ђурић, 1975; Михаљчић, 1989 (о Кнезу Лазару); Мишић и Јечменица, 2014 (о Кнегињи Милици); Пурковић 1978; Павловић, 2018; Добросављевић, 2020 (о Деспоту Стефану).

цркве који је Деспот Стефан подигао као своју гробницу започета је 1407. године, а довршена освећењем манастирске Цркве Свете Тројице на Педесетницу, односно празник Силаска Светога Духа на Апостоле, 15. маја 1418. године, када ју је осветио Патријарх српски Кирило I (1407–1419) са сабором српских архијереја и духовницима српских земаља у присуству Деспота и српске властеле, како читамо у *Житију Десјоџа Стефана* [ЖДС 52].² Манасија је јединствено ремек-дело српске средњовековне архитектуре и уметности. Овај манастир, замишљен као монументална целина, основан пре више од 600 година, још тада опасан манастирским утврђењем, закриљен високим бедемима са кулама који још увек стоје, са Црквом Свете Тројице као својим епицентром, одолевајући вековима и данас краси Србију. Деспот Стефан је у манастиру изградио и трпезарију, монашке келије и друга пратећа здања, а манастиру завештао земљу и винограде, даровао му књиге, вредне иконе и скупocene литургијске сасуде, одежде, кандила, опремио га тако да је манастир Ресава по украшености превазилазио велике светогорске лавре, како стоји у Деспотовом *Житију* [ЖДС 52]. Монументалност манастирских утврдних зидова и кула са једне,³ као и архитектура и сликарство Цркве Свете Тројице са друге стране,⁴ сведоче о градитељским дOMETИМА српског средњовековља и високој култури која је негована у Српској деспотовини у време настанка Манасије.

Активност манастира Ресава постала је недуго по настанку манастира чувена надалеко, и то не искључиво по монашком животу његових житеља већ такође и по значајном културном и научном утицају. У манастиру је бујао подвижнички живот — откривене су монашке испоснице у пећинама које се налазе у непосредној близини манастира, а судећи по сачуваним записима и археолошким налазима у околини манастира Манасија у првој половини 15. века постојао је већи број цркава, манастира и испосница,⁵ што упућује на претпоставку да је сам манастир постао средиште духовног живота. Манастирску монашку обитељ сачињавали су учени и вредни монаси, а Ресава се залагањем Деспота Стефана, кроз преписивачки, преводилачки и књижевни рад манастирског братства развила у културно жариште, у ком је деловала чувена Ресавска школа.

² Постоји неколико издања текста *Житија Десјоџа Стефана*: Попов, 1869; Шафарик 1870; Куев 1983; Куев и Петков, 1986; за текст изворника на српскословенском језику на који реферисемо у овом раду, у српској науци прихваћен за ауторитаран, види: Јагић 1875; Трифуновић, 2004; за превод овог Житија на савремени српски језик према Јагићевом издању, види превод Лазара Мирковића у: *Старе српске биографије*, 1936; за ревидирани превод Гордане Јовановић, види: Константин Филозоф, 1989; Константин Филозоф, 2007; Јовановић, 2009 (све у разреду краћеница).

³ О ресавској тврђави, види: Симић и Вукадиновић, 2018.

⁴ О архитектури и живопису ресавске Цркве Свете Тројице, види: Станојевић, Бошковић и Мирковић, 1928, стр. 23–56; Дероко, 1953, стр. 241–242; Томић и Николић, 1964, стр. 47–96.

⁵ Уп. Станојевић, Бошковић и Мирковић, 1928, стр. 31; Томић и Николић, 1964, стр. 47–96.

Деспот Стефан Лазаревић упокојио се 1427. године [ЖДС 86], и према својој жељи сахрањен је у својој задужбини [ЖДС 87], односно у манастирској Цркви Свете Тројице, како сведочи његов биограф Константин Философ (око 1380–1431), аутор *Житија Десјоџа Стефана*. Нешто касније, тачније 1438. године, у припрати манастирске цркве сахрањен је Калојан Русота, како бележе *Сеченички* и *Бранковићев лејојис* [СРЛ 85: 5–8; ССРЛ 652, 1147; СЛДБ 20; БЛ 53].⁶ Чувена Ресавска школа цветала је током последњих година српске средњовековне државности, стекавши велики углед. Утицај ове школе постојао је не само у српским земљама већ се ширио и даље: према оценама које се срећу у литератури, овај утицај допирао је чак до Русије, Румуније и Влашке, јужних земаља и Свете Горе, док је нарочито изражен био у Бугарској. Ова школа успоставила је високе ортографске, литерарне, језичке и преводилачке стандарде, те су преписи и преводи који су у њој настали у вековима који су долазили служили као узор. Манастир Ресава је растао, проширујући свој углед и утицај.

Није прошло ни неколико деценија од оснивања манастира када је Ресава први пут пострадала. Будући да је манастирски комплекс био окружен моћним одбрамбеним зидинама са 12 кула, и додатно заштићен ровом ширине 10 и дубине 6 метара, испуњеним водом, као и додатним спољним зидом (који није сачуван), манастир је коришћен као утврђење. Остало је забележено да се 1439. године, после првог пада Смедерева под османлијску власт, у манастиру Ресава налазила турска војна посада;⁷ *Габровски лејојис* бележи да је те године турски цар Мурат (Коџа II, 1404–1451) узео Ресаву [ССРЛ 660г]. После склапања Сегединског мира 1444. године српска држава је обновљена, а турска војска се повукла. Према *Бјелойољском лејојису*, године 1456. манастир је изгорео [ССРЛ 710]. Није извесно да ли је манастир страдао од пожара услед неке несрећне околности, или тај пожар има везе са великим османлијским војним походом из исте године. Нешто пре коначног пада Српске деспотовине, манастир Ресава су 1458. године поново заузеле Османлије. Дотадашњи житељи ресавске тврђаве, међу којима је услед ратних прилика вероватно било и војника и световњака, сада су је, сва је прилика, напуштали. Тако су, према фрагментима *Збирној њојиса Видинској санџака* из 1466. године, приходи села Врбница код Винишнице (у околини данашњег Зајечара) предати Николи, Никши и Радославу — који су споразумом изашли из Ресаве [ЗПВС 3 (18)]. Према подацима турског пописа који је спроведен око 1467. године, сачуванима у *Браничевском дефтеру*, односно *Поименичном њојису вилајета Браничево*, у тврђави манастира Ресава налазио се диздар Мустафа — турски

⁶ Према *Бранковићевом лејојису* Русота се упокојио 1436. године, а у *Сеченичком лејојису* стоји да је датум упокојења Калојана Русоте 16. април 1437. године; Михаило Динић утврдио је да би овај догађај требало датирати на исти датум 1438. године; види Динић 1962, стр. 89; види такође Ивановић, 2013, стр. 315.

⁷ Види Станојевић, Бошковић и Мирковић, 1928, стр. 4; Симић и Вукадиновић, 2018, стр. 25.

заповедник, преко тридесет њему подређених војника, као и имам Махмуд Факих, док се међу житељима помиње и монах Никон, што поједино истраживачи узимају као чињеницу да је манастир остао активан и по доласку Османлија. Према овом турском попису, монах Никон уживао је приходе од два села и једног манастира који му је „додат”, како се каже, односно од манастира који је уписан под именом „Светодухна” [БТ 250–251]. Могуће је да назив поменутог манастира указује на манастирску Цркву Свете Тројице — Силаска Светога Духа, како сматрају домаћи истраживачи,⁸ но није јасно да ли је овде у питању манастир Ресава или пак неки други манастир.⁹ Сажете и сумарне белешке из пописа у недостатку других података тешко је протумачити. Међутим, сва је прилика да је манастир Ресава у деценијама које су уследиле, убрзо после пропасти српске средњовековне државе остао без монашке обитељи и да је монашки живот у овом манастиру замро. До таквог исхода водиле су свеукупне прилике онога времена. На овако неповољно стање и опадање и гашење ресавског монашког братства посредно и непосредно указују и малобројна сачувана писана сведочанства.

Анонимни аутори *Никољској* и *Бранковићевој летописи* бележе како је око 1476. године турски султан Мехмед II Освајач (1432–1481) велика манастирска звона из Ресаве однео у Цариград [НЛА 368: 33–34; НЛН 169: 71г; СЛДБ 23; ССРЛ 1220–1221; БЛ 56–57]. Према подацима османлијског пописа Смедеревског санџака спроведеног 1476/1477. године, у тврђави Ресава, којом је тада заповедао диздар Муслихудић, и даље се налазио имам Махмуд Факих, и премда је пописан и ресавски монах Никон, у турском дефтеру забележено је како је манастир претворен у тврђавски магацин, како га нико не поседује; још је забележено како мештани из околине који су служили у манастиру који се налазио у тврђави Ресава, више не служе. Калуђер Никон, како стоји у овом попису, уживао је приходе од једног села, али не и од манастира.¹⁰ Можемо претпоставити да је током прве три деценије османлијске владавине манастир Ресава угашен. Према сачуваним изворима, функција манастирског комплекса свакако је била пренамењена врло брзо по успостављању османлијске власти, и њега су у новонасталим околностима населили мустахфизи — војници, са својим заповедником на челу. На овај начин, утврђени зидови које је Деспот Стефан подигао ради заштите манастира постали су разлог страдања манастира под Османлијама — који су ресавску тврђаву претворили у стратешки војни објекат. Последњи траг о ресавским монасима из 15. века налази се у једном

⁸ Види нпр. Храбак, 1993, стр. 128–129; Миљковић и Крстић, 2008, стр. 301; Јовановић, 2019, стр. 28; Крстић, 2021, стр. 194.

⁹ Уп. резервисаније мишљење Бранке Кнежевић, која поставља питање зашто се у попису наводи да је овај манастир „додат” монаху Никону, уколико је реч о манастиру Ресава: Кнежевић, 1989, стр. 206.

¹⁰ Уп. Крстић, 2021, стр. 193–194.

запису у рукопису из манастира Бођани, у ком се као први игуман манастира Бођани основаног 1478. године помиње Никанор, постриженик манастира Ресава [ССЗН 2362]. У истом запису помињу се и други монаси прве бођанске обитељи, и то поред јеромонаха Никанора још јеромонаси Никодим, Филотеј, Герасим, Теофилакт, ђакон Герман, монаси Елевтерије и Аксентије, али се за њих не каже експлицитно да су били постриженици ресавског манастира.¹¹ Међутим, различити аутори узимају да су и ови монаси дошли из манастира Ресава, што није немогуће. Уколико је читаво прво бођанско братство било састављено од ресавских монаха, то би могло значити да је ресавска обитељ или бар њен део 1478. године пронашла свој нови дом у Бођанима. Поједини аутори претпостављају како је Манасија страдала и паљена у угарским војним походима вођеним против Османлија крајем 15. века, које је долином Велике Мораве предводио Пал Кињижи, односно Павле Стријемљанин (1432–1494); могуће је да се то заиста збило, но такве тврдње требало би поткрепити изворним сведочанствима, којима за сада не располажемо.

Сакривена тамом векова протеклих под османлијским ропством, историја манастира Ресава у доба турократије остаје непозната. Постоји мали број извора у којима се помиње ресавски манастир. Из кратких историјских бележака које су сачуване дљесне тек понеки детаљ, који не доприноси одгонетању историје манастира Манасија у некој значајнијој мери. Тако улцињски римокатолички бискуп Мартин Сегон († око 1485) у свом извештају римском папи Сиксту V (1414–1484) писаном 1481. године помиње славну цркву ресавску као гробницу краљева и чувених кнежева [МС II, 1 (87) (221–222, 243)].¹² Константин Михаиловић из Островице (око 1435–1501) у својим успоменама писаним око 1498. године наводи како у манастиру Ресава почива Деспот Стефан [КМ XX].¹³ Исто потврђују и *Родослов сремских Бранковића* са краја 15. или почетка 16. века [РСБ 163], и *Руски хронограф* из 1512. године [РХ 204 (427, 429) (262–263, 268–269)]. Из других извора сазнајемо да је испод ресавске тврђаве, поред реке Ресаве, санџак-бег Али-бег Михалоглу (1425–1507) крајем 15. века, негде око 1500. године саградио хамам.¹⁴ Феликс Петанчић (око 1455–1517) у свом опису српских крајева под турском влашћу из 1501. године, ослањајући се на Сегонов

¹¹ Види и Н. Н., 1827а, стр. 6.

¹² Овај извештај опремљен је дугим насловом који гласи: *Opusculum reverendi domini Domini Martini de Segonis natione Catharensis origine autem Serviani ex Novomontio aliter Novobardo dicto Dei gratia episcopo Olchinensis, Ad Beatissimum Sixtum IV Romanum Pontificem. Tractatus de provisione Hydronti et de ordine militum Turci et eius origine*. Црква ресавска („praeter celebre fanum Resavae, regum atque principum illustratum sepulchris”) спомиње се у поглављу II, 1 овог текста.

¹³ У чешком издању из 1565. године и у Шафариковом преводу (са поменутог издања), поглавље XXI; уп. *Historia*, 1565, л. 27г; Шафарик, 1865а, стр. 89; Шафарик, 1865б, стр. 65.

¹⁴ Уп. Зиројевић, 1971, стр. 24; Amedoski, 2023, стр. 10–11.

извештај помиње славну ресавску цркву као гробно место Деспота Стефана [ФП 6].¹⁵ С друге стране, у сумарном дефтеру Смедеревског санцака из 1498. године као ни у турском попису из 1516. године нема помена ресавских монаха.¹⁶ Према сумарном дефтеру Крушевачког санцака из 1516. године,¹⁷ посаду тврђаве Ресава којом је заповедао диздар Јусуф чинило је 54 муслимана (међу којима се налазио имам и хатиб Хајрудин, а уз њега и мујезин Махмуд), и један хришћанин, по имену Богдан [СДКС 302–307; 564–570].¹⁸ Помен имама и хатиба у турским пописима наводи на претпоставку да је у ресавској тврђави или њеној близини постојала џамија, но није познато да ли је у неком тренутку манастирска црква била претворена у муслиманску догостољу. У тврђави је постојала и исламска заклада: према сумарном попису Смедеревског санцака из 1530. године, Али-бег Михалоглу је у самој тврђави установио свој вакуф, који се помиње две и по деценије после његове смрти.¹⁹ Опет, с друге стране, у српској свести и култури манастир Ресава, а нарочито манастирска Црква Свете Тројице као гробно место славног ресавског ктитора, непрекидно је заузимала значајно место.

Тако међу српским документима насталим током 16. века као величанствену и знамениту цркву манастира Ресава помињу *Дорђајски*, *Врхобрезнички* и *Остојићев лејтојис* [ССХ 126, 151, 156], *Верковићев* и *Дечански лејтојис* [СРЛ 74: 28–31; ССРЛ 594д, 594д], такође и *Бранковићев лејтојис* [СЛДЂ 18; ССРЛ 1102, 1109, 1125; БЛ 49, 50], и посебно као почивалиште Деспота Стефана *Цејињски родослов* [СРЛ 21: 10–11, 22: 4–5], *Руварчев родослов* [ССХ 106; ССРЛ 92], *Карловачки родослов* [СРЛ 40: 29–31, 41: 16–17; ССРЛ 31], *Цејињски* и *Софијски лејтојис I* [ССРЛ 136, 727а], *Троношки родослов* [СЛ 98, ОЛ 63] и други српски рукописи, као и руски *Лејтојисни ликовни свод*, „цар–књига” израђена у време руског цара Ивана IV Васиљевича Грозног (1530–1584) [ЛЛС XIII, 35–36]. У својој молби папи Клименту VIII (1536–1605), написаној 1597. године, српски монаси Дамјан и Павле наводе како се свето тело Деспота Стефана налази у цркви манастира Ресава [МДП 57 (93: 24а)].²⁰

¹⁵ Уп. такође и превод Петанчићевог описа у тексту П. Матковића, у Matković, 1879a, стр. 121; такође и Matković, 1879b, стр. 19.

¹⁶ Уп. Крстић, 2021, стр. 198; Зиројевић, 1994, стр. 158–160.

¹⁷ Мустахфизи ресавске тврђаве били су пре овог пописа, по царској наредби, укључени у Крушевачки санцак; уп. Амедовски, 2023, стр. 564.

¹⁸ Уп. такође Амедовски, 2023, стр. 23, 46.

¹⁹ Уп. Катић и Урошевић, 2015, стр. 51, 61.

²⁰ У молби се за Деспота Стефана каже: *НЕГОВОЕ СГ҃О Т҃МЕЛО ѿ РЕСАВКИ. ѿ ЦРКВѢ*. Ова молба чува се у Ватиканском архиву (*Vat. arh. Borgh. I*, 913, f. 154 — према Horvat, 1909, стр. 56; AAV, Fondo Borghese, Serie I, 913, ff. 157r–v — према Копривица и Митровић, 2023, стр. 86). Будући да су поједини истраживачи претпоставили како ово писмо значи да је ресавски манастир био активан 1597. године, важно је поменути како се у писму поред ресавске помињу и друге српске цркве, и како се Дамјан и Павле не потписују као манасијски монаси, већ као српски калуђери (*КАЛУЂЕРИ ѿ СРПСКЕ ДАМНИАНЪ И ПАВАЛА* — Horvat, 1909, стр.

Међутим, на основу ових кратких спомена ресавске цркве као гробног места деспота Стефана није могуће закључити да је манастир у то време био активан. Није познато ни да ли је у периоду обновљене Пећке Патријаршије, односно после 1557. године у манастиру Ресави било монашке обитељи. Занимљиво је, међутим, да су турске власти 1574. године наредиле смедеревском санџакдегу и београдском кадији да се од бакра и звона у Ресави и Кучајни и остатака раздијених топова излију нови топови.²¹ Опет, ово може значити да се у ресавској тврђави налазило још неко звоно, а не и да је манастир био жив. Јасна и поуздана сведочанства о постојању монашке обитељи у манастиру Ресави током 16. века, у сваком случају, нису сачувана. Наредни, 17. век, изузетно је мрачан када су у питању историјски трагови манастира Ресави. Познато је свега пар помена Ресаве из 17. века. Тако турски географ Ђатиџ Челебија (1609–1657) у својим записима о Балканском полуострву насталим половином 17. века спомиње место Ресаву [РИБ А:XXVI: 10–11 (69)].²² Што се саме ресавске тврђаве тиче, у литератури се срећу помени да су је у рату 1689. године заузеле јединице аустријске војске,²³ али да се већ следеће 1690. године у њу вратила османска војна посада.

Ипак, прилике су се мењале током 18. века. Или пре: окупације су се смењивале. Закључењем Пожаревачког мира између аустријског и турског царства 1718. године, манастир Ресави нашао се под аустријском влашћу, а ова промена била је прилика за одређену обнову, и то убрзо по смени власти. У аустријском попису пограничних области са краја 1718. године, у попису Ресавског дистрикта, Ресави се помиње као место (река?) са четири воденице („*Ressova, vier mühlen*”), и још једном, уз збуњујући напомену — да се код ње налазе три манастира („*Reschova, allwo drei Klöster*”) [ППН 21]; нажалост, овај кратки помен не даје више детаља који би помогли расветљавању историје манастира Манасија. Међутим, царски гувернер Карл Александар фон Виртемберг (1684–1737), у свом извештају који је по обиласку крајева централне Србије у децембру 1720. године послао Еугену Савојском (1663–1736), бележи како је ресавска тврђава у лошем стању,

58; Копривица и Митровић, 2023, стр. 95); издавачи овог писма такође нуде основне податке о ауторима ове молбе и њеном историјском контексту — уп. Horvat, 1909, стр. 58; Копривица и Митровић, 2023, стр. 108–112).

²¹ Уп. Крстић, 2021, стр. 201.

²² У питању је само кратка белешка — да се недалеко од пута ка Београду, са десне стране, наспрам Параћина, налази место Ресави.

²³ У литератури се тачније срећу тврдње да су 24. јула 1689. године Срби уз помоћ аустријске војске повратили тврђаву: уп. Мишковић, 1887, стр. 68 (позивајући се на Драгашевић, 1881, стр. 157 — где заправо стоји не да су Срби заузели ресавску тврђаву, већ да су аустријске војне власти као извидницу послале неколико стотина Срба и „хиљаду угарских коњика да заузму град *Ресаву* (Манасију)” — без помињања исхода ове операције; види са овим догађајима у вези и Котуровић, 1884, стр. 145–146); уп. такође Станојевић, Бошковић и Мирковић, 1928, стр. 4; Симић и Вукадиновић, 2018, стр. 27.

у војном смислу практично неупотребљива, али да се код ње налази изузетно лепа црква, у којој монаси врше богослужења („eine überaus schöne Kirche, worinnen Caludier ihren Gottesdienst halten“) [ИКАВ 62]. У првој половини 18. века у зидове манастирске цркве угребан је већи број графита, највише латиничних, чији су аутори највероватније аустријски војници или чиновници, а међу њима постоји и неколико ћириличних записа из истог периода. У зиду олтарске апсиде манастирске цркве у једном запису угребано је име Митрополита рашког Арсенија (Јовановића Шакабенте, 1698–1748), и испод њега уписана 1722. година [ССЗН 2412], одакле поједини истраживачи закључују да је он тада посетио манастир Ресава.²⁴ У Екстрату протокола Епархије сервијске из 1723. или 1724. године, пописана су села која припадају парохији манастира Ресава, у којој „попују Ресавци“; у овом документу пописана су следећа села ресавске парохије: Грабовица, Поповићи, Јеовац, Суботица, Ђонци, Грабовац, Свилаиница, Гложани, Војска, Орашје, Срњак и Паневац, са укупно 187 домова [ЕПЕС 153]. Према попису таксила венчаних у Београдској митрополији сачињеном у октобру и новембру 1724. године, у парохији ресавској, која је обухватала села Грабовац, Поповић, Јеовац, Орашје и Аликија (са укупно 72 куће — 72 „хлеба“), током 1724. године плаћена је такса за 2 венчања [ПТВ 318–319], док је од „калуђера ресавски“ исте године наплаћено 15 форинти таксе [ПТВ 322]. Ово би могло значити да је најкасније 1724. године ресавска парохија била активна, односно да је најкасније те године обновљено деловање манастира Ресава. Према једном несачуваном запису из олтар, данас познатом само из литературе, 1725. године почели су мирјани обнављати Манасију, у време проигумана Арсенија [ССЗН 10234]. Егзарх београдског митрополита Максим Радковић посетио је манастир Ресава 1733. године, и у свом извештају забележио како је ресавска Црква Свете Тројице опремљена иконама, новим дверима, полијелејем, чирацима и кандилима, свештеним сасудима, одежама и богослужбеним књигама (*Јеванђељем, Ајосџолом, Триодом, Окџоихом, 12 Минеја*, и московском збирком недељних поука) итд., уз напомену да ресавски монаси држе манастирско богослужбено правило и поју Свету Литургију [ИМП 166–168]. У Митрополијско-патријаршијском архиву у Сремским Карловцима сачуван је један опширнији али још увек необјављени опис ресавског манастира, који је 15. августа 1733. године саставио архиђакон Вићентије Стефановић,²⁵ касније митрополит београдски и патријарх пећки (†1758). Стефановићев опис доноси више детаља о иконама ресавске цркве, помињући и старе и чудотворне иконе. Из Стефановићевог и Радковићевог описа може се закључити како се монашки живот у манастиру Ресава расцветао за врло кратко време.

²⁴ Уп. Томић и Николић, 1964, стр. 33 (види и сл. 23, на истом месту).

²⁵ Према Шелмић, 2003: Архив САНУ у Сремским Карловцима, Митрополијско-патријаршијски архив, Фонд А–1733/138 (уп. Шелмић, 2003, стр. 289–291, Т. VI).

Радковић је забележио и имена ресавских калуђера из 1733. године, на првом месту игумана Јосафа, родом из Бачке, који се у Ресави замонашио, којег је у оба чина рукоположио Епископ костајнички Стефан Љубидра-тић (1686–1737), и којег је синђелијом поставио Митрополит београдско-карловачки Мојсије Петровић (1677–1730) [ИМП 167]. Он бележи и имена тројице „попова” Херцеговаца који су у Ресаву прешли као монаси манастира Морача, односно имена јеромонаха Арсенија, Виктора и Димитрија, као и јерођакон Јосифа из Пореча који је замонашен у Ресави, и монаха Мојсија из Будима, који је такође замонашен у Ресави [ИМП 167–168]. У његовом извештају као духовници ресавских монаха помињу се Данило из Горњака и Герасим из Студенице. Према Радковићевом попису личних књига ресавских монаха, који су у својим библиотекарима поседовали Свето Писмо, псалтире, молитвенике, канонике, часослове, треднике, тумачење Јеванђеља од Светог Јефрема Сирина итд. [ИМП 167–168], може се претпоставити да нису били неучи. Радковић у свом извештају помиње и да је свештеник Димитрије из Каменова, стар 25 година, „књигу учио” и богословску обуку завршио у манастиру ресавском, код ранијег (тада већ упокојеног) игумана Јосифа, и тадашњег намесника Арсенија [ИМП 148]. За другог свештеника, Димитрија Несторовића родом из Сењака парохије ресавске, старог 22 године, Радковић бележи да је 12 година књигу такође учио код покојног игумана Јосифа и намесника Арсенија, као и да се после рукоположења целу зиму свештенству учио у Манасији [ИМП 151]. Овакве белешке неке истраживаче навеле су да претпоставе како је у манастиру Ресави почетком 18. века постојала богословска школа, што не би било немогуће, али је разложније претпоставити да су свештенички кандидати у манастиру Ресави у том периоду припремани за пастирско служење и основну богословско-литургијску обуку стицали не похађајући неку богословску школу у савременом смислу те речи већ кроз један менторски рад ресавских духовника и праксу у богослужбеном животу манастира. Радковић је прибележио да се на Цркви Свете Тројице налази оловни кров, који стоји откако је црква саграђена, и да у цркви постоји звоно. Занимљив је податак који налазимо у његовом извештају — да је у току обнова припрате, у којој се пре налазила „мунара турска” [ИМП 167].

Међутим, није јасно да ли је манастирска црква икада била претворена у џамију, или је само коришћена као помоћна и економска зграда, о чему постоји неколико трагова у изворима. Како год било, прошлост ресавског манастира није истражена и слабо је позната. У литератури се срећу и тврдње да је оригинална камена приправа била разрушена због експлозије барута који је у њој негде у периоду између 1718. и 1730. године чувала аустријска војска.²⁶ Према записима на две камене плоче (које се данас

²⁶ Уп. С. А., 1864, стр. 58; I. Е., 1866, стр. 12–13; Станојевић, Бошковић и Мирковић, 1928, стр. 5. Приправа је потом обновљена и наново изграђена опекама — уп. и Катанић, 1988, стр. 214.

налазе на западној фасади припрате у горњој зони), обнова припрате довршена је 2. октобра 1735. године, у време Митрополита београдско-карловачког Вићентија Јовановића (1689–1737); ктитори обновљене припрате били су оберкапетан Коста Димитријевић и Јован и Јанићије Костадиновић [ССЗН 2642]. Игумани манастира Ресава Јосиф и Јосаф, које помиње егзарх Максим Радковић, учествовали су као посланици у раду српских црквено-народних сабора одржаних у Сремским Карловцима.²⁷ Игуман Јосиф са братијом учествовао је у раду незваничног црквено-народног сабора одржаног 1727. године; на писму које је 25. јуна 1727. године сабор упутио Митрополиту Мојсију Петровићу, сачуваном у Архиву САНУ у Сремским Карловцима, стоји и отисак печатњака манастира Манасија,²⁸ данас похрањеног у Народном музеју у Београду. Игуман Јосаф био је представник манастира Ресава на сабору одржаном 1731. године,²⁹ док је манастирски посланик на сабору одржаном такође у Сремским Карловцима 1735. године био ресавски намесник јеромонах Арсеније.³⁰ Исти јеромонах Арсеније претходно је изабран за једног од делегата свештенства и народа из централне Србије, и то на црквено-народном сабору одржаном 15. јула 1735. године у манастиру Рукумија.³¹

Ако консултујемо изворе из прве половине 18. века, у њима можемо пронаћи кратке помене ресавског манастира. Јеромонах Софроније је 1734. године у Раваници од „попа Исаије, дившаго ва Ресави” за 6 дуката купио Библију [ССЗН 2631]; уколико је Ресава која се овде помиње манастир а не област, може бити да је продавац дивши ресавски монах. Но поред оваквих несигурних сведочанстава, постоје и они конкретнији. Егзарх Јован Михаиловић је, примера ради, 1734. и 1735. године два пута службено обишао Београдску епархију, а у његовим извештајима помињу се свештеници који су се „књизи учили” у манастиру Ресава: свештеник тршки Димитрије (Несторовић), који се књизи учио у манастиру Манасија код духовника Арсенија [ЕБ 105], и свештеник каменовски Димитрије Милорадовић, који је васпитаник манастира Ресава, који се књизи учио код покојног проигумана ресавског Саве [ЕБ 107]. Према његовим забелешкама, духовник свештеника Павла Јовановића родом из Грабовца, који је током 1734. и 1735. године служио на парохији манастира Ресава, јесте „(Х)Аџи Стефан манасијски” [ЕБ 112]. Према тефтерима митрополитског таксила за Пожаревачки егзархат за 1733. и 1734. годину, игуман ресавски Јосаф платио је за обе године по 30 форинти таксе [ТАКС 129]; на име

²⁷ Види Точанац, 2008, стр. 262–263.

²⁸ Види Марић Јеринић, 2021, стр. 283.

²⁹ Точанац, 2008, стр. 262.

³⁰ Точанац, 2008, стр. 42, 256.

³¹ Уп. Ђокић и Думић, 2014, стр. 40 (позивајући се на Поповић, 1933); уп. такође Точанац, 2008, стр. 52.

таксе, манастиру Ресаве 1733. и 1734. године црквене власти потраживале су средства и за села која су припадала манастирској парохији — Грабовицу, Поповиће, Јеовац, Судотицу, Ђонце, Бодово, Свилаиницу, Гложане, Војску, Орашје, Срњак, Паневац и Стеневац — укупно 218 домова [ТАКС 129, 133]; сличан списак села ресавске парохије бележи и Радковић [ИМР 152–153].³² Синђел Андреј Јоакимовић, администратор Епархије ваљевске у периоду од августа 1735. до јануара 1737. године, обишао је и испитао подручне свештенике; у протоколу је 7. марта 1736. године забележио да се Радосав, син бачинског парохијског свештеника Дамјана Јанковића, стар 8 година, школује у манастиру Ресаве [ПОЕС 190–191]. Према сачуваним записима, у првој половини 18. века обновљена је и преписивачка активност у манастиру Ресаве. „Смирени монах Јеврем” преписао је светогорску књигу *Чудеса Пресвете Богородице*, чији је власник био бивши ресавски а у том тренутку (?) дођански игуман Јоасаф Стефановић; препис је довршен 12. марта 1736. године у манастиру Ресаве или Манасија, како бележи преписивач [ССЗН 2674], остављајући још једно сведочанство о томе како је најкасније у првој половини 18. века у употребу ушао и данас уобичајенији назив манастира Манасија,³³ који је убрзо потиснуо стари назив. Обнова Ресаве, међутим, била је убрзо прекинута.

Након двадесетак година релативног мира, Турци су до краја 1738. године поново успоставили своју власт у већем делу северне Србије, изузев у самој околини Шапца и Београда. Када су јаке османлијске снаге потукле аустријску војску у бици код Гроцке у јулу 1739. године, и потом заузеле Београд, исход рата је одлучен;³⁴ две силе склопиле су Београдски мир у септембру исте године, и аустријска војска повукла се из Србије, док су Турци поново заузели крајеве до Дунава и Саве. Ове војнополитичке промене имале су тешке последице по српско свештенство и монаштво које је остало у областима под турском влашћу, као и на хришћански живаљ у целини, о чему сведочи велика сеоба 1740. године, у којој су Срби масовно стигли чак до Русије и населили се у источним пределима данашње Украјине. Селили су се и монаси. Калуђери избегли из Манасије су 1739. године смештени у манастир Бођани,³⁵ у Бачкој епархији — дошавши или се пак можда опет саставши са својим некадашњим игуманом Јоасафом, уколико је он прешао у Бођане неколико година раније. У Бођане су са монасима из Манасије стигле и иконе, црквене утвари и разни предмети, књиге међу којима су биле и неке од оних које је егзарх Максим Радковић

³² У парохији манастира Ресаве, која је у време аустријске управе обухватала практично читаву област Ресаве, налазило се 14 села (уп. Гарић Петровић 2010, стр. 282–283).

³³ Занимљиво је да се у најстаријем објављеном препису овог записа не помиње Манасија: уп. Н. Н., 1827δ, стр. 18. Непознати аутор текста објављеног у *Лейтхойису* Матице српске 1827. године доноси нешто другачију односно нешто краћу верзију записа.

³⁴ Уп. Тричковић, 1979, стр. 143–144; види такође и Тричковић, 1995, стр. 126.

³⁵ Уп. Момировић, 1993, стр. 214.

пописао у ресавском манастиру 1733. године, и заведене у манастирски инвентар као ресавске. Но, могуће је да није све пописано: у манастиру Бођани и данас постоје иконе пореклом из Манасије које нису унете у инвентар овом приликом.³⁶ Манасијски монаси су са собом понели своје благо које је садржало и 35 књига, између осталих и велики руски Псалтир који је манастиру Манасија нешто раније даровао Митрополит Мојсије Петровић.³⁷ Можда са овим изгнанством ресавске обитељи у вези, „Манасијци”, односно монаси манастира Манасија спомињу се у једном поменику из манастира Врдник, који међутим није могуће прецизно датирати [СП 138]. У опису манастира Бођани од 25. јануара 1756. године у списку браћује као чланови манастирске обитељи наводе се и некадашњи ресавски монаси: игуман Јоасаф Стефановић из Сенте (највероватније бивши ресавски игуман) и још двојица јеромонаха — Јанићије Томашевић из Крагујевца и Јефрем из Сегедина, сва тројица постриженици манастира Ресава.³⁸ Ресавски утицај ширио се у друге манастире Епархије бачке. Настојањем старешине манастира Ковиљ, архимандрита Агапија Поповића, 17. септембра 1741. године у Петроварадинском Шанцу, пред Епископом бачким Висарионом Павловићем (1670–1756), братство ковиљског манастира склопило је са мајсторима уговор о градњи нове велике цркве од тесаног камена, која треба да се изгради по угледу цркве манастира Манасија, како у унутрашњости, тако и споља.³⁹ Занимљиво је да је један од потписника уговора био и игуман бођански Јоасаф [КОНТ 88]; као бивши старешина манастира Манасија, који је између осталог руководио и обновом манастира током прве половине 4. деценије 18. века, он је свакако могао бити од велике помоћи и наручиоцима овог специфичног посла и извођачима радова.

Али сам манастир Манасија у Ресави у исто то време пролазио је кроз тежак период и трпео је страдања. У турском попису из 1741. године тврђава Ресава помиње се као напуштена и ненасељена.⁴⁰ Међутим, у годинама или деценијама које су уследиле, у задужбину Светог Деспота Стефана поново су се уселиле Османлије. Ресавска тврђава поново је постала турско насеље, а прелепа манасијска црква је изгледа још једном коришћена као помоћна зграда. Но каква је тачно судбина самог манастира била у том периоду није нам познато. Подаци о дешавањима у манастиру Манасија од 1739. године до краја 18. века су оскудни. Неколико графита урезаних

³⁶ Уп. Шелмић, 2003, стр. 288–291; Стошић, 2023, стр. 60; вероватно у овој сеоби нису пописане ни све књиге које су пристигле у Бођане — уп. Војновић, 2018, стр. 223.

³⁷ Уп. Момировић, 1980, стр. 24–25; Војновић, 2018, стр. 219, 222–223.

³⁸ Уп. Мирковић, 1930, стр. 107.

³⁹ За више детаља о овом уговору и грађевинском подухвату, види Момировић, 1993, стр. 213–215; такође Ђорђевић, 1891, стр. 85–90.

⁴⁰ Према једном од последњих забележених османских дефтера из 1741. године: уп. Павловић, 2016, стр. 111.

у фрескопису манастирске цркве током друге половине 18. века нити су јасно нити конкретно сведочанство о манасијским приликама у то време. Оно што можемо претпоставити јесте да је Манасија делила судбину народа, који је страдао под османлијском влашћу. На такву претпоставку наводе нас и сачувана историјска сведочанства. Према белешкама са терена које је записао аустријски ухода, картограф и заставник аустријске војске Франц Ксавер Покорни (1753/1757–1832) извршавајући своју шпијунску мисију 1784. године, Манасија је утврђење на Ресави, некадашњи манастир који су заузели Турци, а у том тренутку резиденција неког Мехмета Баше [ОИС 54: 56]. Покорни у свом дневнику препричава како се 26. септембра 1784. године манасијски Мехмет Баша придружио њему и калуђеру Пајсију на путу до Кладова и Сипа, са ког су се заједно вратили 22. октобра исте године; путовање су окончали у тврђави Манасија, где их је сапутник Баша, као господар тврђаве („Herr des Schlosses”), угостио ручком [ПО 119]. Према записима Покорног, црква која се налази у средини утврде још увек је у прилично добром стању, али су Турци у цркви оштетили и оскрnavили живопис и фреске [ОИС 54: 56]. О манастиру Манасија у овом периоду сачувана су и нека секундарна сведочанства, путописног и усменог карактера, и то посредно, код аутора са половине 19. века. Издвајају се белешке о Манасији које су оставили архимандрит Евгеније Симеоновић (1815–1880), доцнији епископ неготински, и Јосиф Веселић (1823–1873); Симеоновић каже како је ове белешке прикупио у разговору са старијим мештанима, очевицима османлијске управе Манасијом, односно у разговору са старцем Рајком и старицом Настом из села Буковца које се налази поред манастира. Ове забележбе записане су негде око 1860. године, и убрзо објављене.⁴¹ Према овим усменим сведочанствима, у другој половини 18. века у ресавској тврђави живео је турски диздар са Турцима и дулама; Турци су „манастир поружили”,⁴² у цркви су држали коње и другу стоку, користећи цркву као коњушницу; око тврђаве било је турских ханова, а ту је била подигнута и џамија коју је срушио гром; испод манастира пак, на реци Ресави налазила се турска бања.⁴³ Негде четири године пре Кочине крајине, односно негде око 1784. године, Турци су, према сведочанствима очевидаца које су записали Симеоновић и Веселић, без икаквог притиска и силе, сами напустили ресавску тврђаву и одселили се. Иако ова сведочанства могу бити сасвим аутентична морамо

⁴¹ Уп. С. А., 1864; I. Е., 1866; Веселић, 1867, стр. 54–65. Према напомени из I. Е., 1866, стр. 2, најпре је извештај о Манасији објавио Веселић, у листу *Свейшовиг* током 1861. године; поменута публикација, међутим, није нам била доступна за ово истраживање.

⁴² С. А. је псеудоним Евгенија Симеоновића, и можда значи „Симеоновић Архимандрит” — уп. Јовановић, 2017, стр. 27, нап. 19; I. Е. је такође његов псеудоним (који би можда могао да значи „Iеромонахъ Евгение”).

⁴³ По Симеоновићевом изразу — уп. С. А., 1864, стр. 57.

⁴⁴ Уп. С. А., 1864, стр. 57–58; I. Е., 1866, стр. 11–12; Веселић, 1867, стр. 59.

их, међутим, узимати са резервом, с обзиром на њихову усмену природу и на период од више од пола века који је протекао до тренутка када су записана. Како год било, премда је Манасија за Турке губила и војни и економски значај, страдање је није мимоилазило. Аустријско-турски рат који је дукнуо 1787. године захватио је и српске земље и претворио их у бојно поприште, а турска освета тврђаву манастира Манасија убрзо је претворила у место једног суровог злочина.

Српски добровољачки одреди ослободили су почетком 1788. године знатан део централне Србије, проширујући ослобођену област и наредне године, те се и манастир Манасија убрзо нашао на ослобођеној територији.⁴⁴ Но када је аустријска војска почела да трпи поразе на другим фронтима и да се повлачи, вратили су се и Турци, кажњавајући становништво које није издегло у још једном таласу сеоба. Од септембра до новембра 1790. године у Темишвару је одржан српски црквено-народни сабор, на ком је половином септембра студенички архимандрит Василије Радосављевић (око 1746–1816) делегате обавестио о томе како су Турци негде у августу 1790. године код манастира Манасија на превару погубили око 200 Срба, које су позвали на преговоре о предаји.⁴⁵ Сва је прилика да је у то злодело био умешан јањичарски заповедник Дели Ахмед (?–1791) са својим ратницима, који је баш у том периоду харао Србијом, и који је ресавском монаху Глигорију нешто раније упутио писмо са условима предаје народа, потписавши се као Ахмед–паша.⁴⁶ Није јасно да ли је Глигорије манасијски монах или монах неког другог ресавског манастира; ако је Глигорије калуђер манастира Манасија, то би значило да је у том тренутку у манастиру био обновљен монашки живот. Ово не би било немогуће, уколико су тврдње из приповести које су записали Симеоновић и Веселић поуздане, односно уколико је тачно да су Турци напустили манасијску тврђаву неколико година пре почетка последњег аустријско-турског рата. Време краткотрајног ослобођења, међутим, брзо је прошло; и премда су одредбама Свиштовског мира склопљеног између зарађених царевина 1791. године побуњени Срби били амнестирани, ускоро су морали да трпе још теже намете, као и терор турског башибозука, одметнутих јањичара, и напослетку свирепих београдских дахија. Ово неподношљиво стање, међутим, опет и опет давало је подстрек новим и новим тежњама за ослобођењем. После сече кнезова у фебруару 1804. године, онда када је изгледало да више нема никога ко би могао повести побуну против дахија, дукнуо је устанички пламен. И убрзо запалио читаву Србију, разбуктавши се у Ресави.

⁴⁴ Уп. Тричковић, 1979, стр. 158–159; Богићевић, 1989, стр. 20.

⁴⁵ Уп. Тричковић, 1979, стр. 159–160; Чубриловић, 1983, стр. 62; Вујовић, 1986, стр. 80; Јовановић, 2009, стр. 19–20.

⁴⁶ Уп. Тричковић, 1979, стр. 159; Богићевић, 1989, стр. 23; Јовановић, 2009, стр. 19.

Иако су времена била ратна и неизвесна, обнова манастира Манасија покренута је практично одмах по подизању устанка. Први манасијски монах чије име срећемо у историјским изворима јесте игуман Јоаникије. Према записима Е. Симеоновића, Јоаникије, родом од Лесковца, у Манасију је дошао око 1804. године. Како у манастиру није било услова за живот, пошто је најпре себи саградио колибу „да би се од кише и ладноће склонио”, Јоаникије је уз помоћ мештана одмах приступио чишћењу и сређивању, најпре ресавске цркве (која је, као и град ресавски, била пуна ђубрета „више од једнога хвата у висину”), а потом и тврђаве. Када је цркву очистио од ђубрета, вредни игуман Јоаникије препокрио ју је ћерамидом, поправивши што је било најнужније, обновивши догослужења у манастиру, савршавајући „не само обична свештенодејства црквена, но и саму Свету Литургију”.⁴⁷ Народ је ускоро почео долазити у Цркву. Ова обнова засведочена је и на натпису који је био постављен на фасаду изнад јужних врата манасијске цркве (који је приликом обнове доцније обнове замазан несмотреношћу зидара, како напомиње Симеоновић), у којем је стајало да је Црква Силаска Духа Светога обновљена 1806. године, за време владавине војводе српског Карађорђа Петровића (1762/1768–1817), при Митрополиту београдском Леонтију (Ламбру/Ламбровићу, †1822), трудом игумана Јоаникија и настојањем оберкнеза Милије Здравковића (око 1755–1814) [ССЗН 3834]. Симеоновић додаје како је војвода Карађорђе, по изгнању Турака из Србије, трудом игумановим манастиру поклатио једну бившу турску воденицу на Ресави. У литератури се, међутим, срећу помени још једног оштећења манастирске цркве управо из овог периода; тврди се, наиме, да је у припрати ресавске цркве 1809. године експлодирало буре барута.⁴⁸ Уколико је овај податак веродостојан, поставља се питање откуд то да у црквеној припрати стоји барут; то би било уистину чудно, но не и немогуће, посебно у ратним временима, нарочито уколико у тврђави није било никаквог другог прикладног и сувог здања. Игуман Јоаникије изградио је колибу како би имао где да се склони од кише, како помиње Симеоновић; с друге стране, за манасијску Цркву Свете Тројице аутори из прве половине 19. века запажају да иста прокишњава: то примећује српски књижевник Јоаким Вујић (1772–1847), који бележи како су у цркви Турци упропастили фреске „и велику скарадност причинили”.⁴⁹ Како год било, настављајући обнову, игуман Јоаникије је и даље изводио радове на поправци манастира. Следећи натпис који говори о обнови потиче из 1810. године, и био је постављен на фасаду манастирске цркве с десне стране повише врата. У овом натпису, на дну којег је потписан и „Маисторъ Живадинъ”, наводи се како је манасијска Црква Силаска Духа

⁴⁷ Уп. I. E., 1866, стр. 13.

⁴⁸ Уп. Митровић, 1932, стр. 106.

⁴⁹ Уп. Вуичъ, 1828, стр. 82.

Светога обновљена за време благоверног врховног господара Георгија (= Карађорђа), и служитеља манастира игумана Јоаникија, 17. октобра 1810. године [ССЗН 3878]. Занимљиве су речи којима почиње овај натпис: „**Пока-зателство ѿгво Сѿагво Дѿа**”⁵⁰ — које указују на једну пневматолошко–есхатолошку визију обновитеља.

Јоаникије, игуман манасијски, убрзо је, по пропасти српског устанка 1813. године, морао да се пред османлијском осветом склони из манастира. Према повести коју излаже Симеоновић, он се 1813. године склонио у Аустрију, одакле се две године касније вратио у Манасију.⁵¹ У пролеће 1815. године у Србији се опет развио барјак слободе. У самој Ресави било је драматично: устаници су заклон налазили и у Манасији.⁵² И премда се с једне стране може сматрати да је Србија била стварно ослобођена тек после 1878. године тј. тек после формалног добијања независности, слобода од Турака с друге стране у одређеној мери наступила је већ у новоустановљеној Кнежевини Србији: што се манастира Манасија тиче, од 1815. године започиње период његове постепене обнове. У периоду од 1815. до 1822. године игуман Јоаникије подигао је келије у развалинама Деспотове трпезарије, а такође се посветио и обнови манастирске економије — посадио је виноград и шљивике, и одржавао је манастир у примереном стању. На боље место Јоаникије се преселио у јесен 1822. године.⁵³ Од овог периода, тј. од обновљења српске државности сачувано је знатно више грађе о манастиру Манасија; повест овог манастира у поменутом периоду није предмет овог рада. Надамо се да ће други истраживачи посветити пажњу и том периоду. Ми ћемо се зауставити на Симеоновићевом кратком извештају, који ћемо укратко приказати у овом параграфу. Према Симеоновићевом казивању, за настојатеља манастира је после Јоаникија 1822. године дошао неки јеромонах из Молдавије, прозвани *Молдован*, чије име Симеоновић не помиње („правог имена му нико не зна”, вели он), који се задржао врло кратко — до Васкрса 1823. године, када се вратио у своју отаџбину. Симеоновић помиње и следећих неколико манасијских настојатеља: најпре јереја Станка родом из Гложана, који је као удов свештеник 23. априла 1823. године замонашен, добивши име Савва, и одмах потом произведен за игумана Манасије;⁵⁴ игуман Сава подигао је у цркви

⁵⁰ Почетак натписа наводимо према најстаријем познатом издању овог текста: уп. Вуичћ, 1828, стр. 82.

⁵¹ Уп. I. E., 1866, стр. 14.

⁵² О ситуацији у непосредном окружењу манастира Манасија у то време, уп. Митровић, 1932, стр. 134–136.

⁵³ Уп. С. А., 1864, стр. 59; I. E., 1866, стр. 14; Веселић пак каже да се не зна кад се тачно упокојио игуман Јоаникије, осим што је извесно да је око 18 година провео у манастиру — Веселић, 1867, стр. 60.

⁵⁴ Уп. I. E., 1866, стр. 14–15; Веселић пак каже да се свештеник Станко „јошт за живота Јоаникијевог покалуђерио”, не наводећи његово монашко име — уп. Веселић, 1867, стр. 60.

један једноставни иконостас, на манастирској земљи засадио је шљивик и виноград, а у ресавској тврђави саградио је конак са 4–5 келија, у ком је братство обитавало и три и по деценије касније. Игуман Сава Поповић дочекао је у манастиру Јоакима Вујића и његове пратиоце 17–18. августа 1826. године;⁵⁵ у вечност се преселио 1. фебруара 1830. године.⁵⁶ Према Симеоновичу, исте године за настојатеља је постављен (удови?) јереј Милија родом из Буровца (из млавског среза), у монаштву наречени Мојсеј, а њему је већ 1831. године следовао јереј Георгије родом из Гложана, који није био монах; следећи настојатељ према низу који наводи Симеонович био је јереј Јаков Стојишић, у монаштву наречени Исаија, родом из Влакче (окружја крагујевачког),⁵⁷ који је раније служио као свештеник у Жабарима крај Тополе; Исаија је за настојатеља постављен 21. августа 1832. године.⁵⁸ О његовом доприносу обнови манастира Сименовић је забележио више података;⁵⁹ игуман Исаија је после 9 година служења у Манасији премештен у Витовницу, а за њим је на место настојатеља 23. септембра 1841. године постављен јеромонах Самуил Јанковић,⁶⁰ родом из Шапца, за време чије управе је 1842. године подигнута и школа при цркви манасијској, а мало потом, 22. октобра 1843. године, Манасији је додата и Врбовачка црква. На своју молбу, јеромонах Самуил разрешен је дужности настојатељства и премештен у Миљков манастир 22. априла 1844. године, а исте године 26. априла поново је за настојатеља постављен јеромонах Исаија. За време његове друге управе Манасијом, 1845. године припрема манасијске Цркве Свете Тројице је покривена лимом;⁶¹ приликом ове обнове, зидари су замазали натпис из 1806. године, и више од половине јужне стране цркве окречили у жуто; према Симеоновичовој напомени, на срећу је на поклоњење у манастир баш тада дошао књаз Александар (Карађорђевић, 1806–1885), и благовремено зидарима закратио то кречење, иначе би штета била ненадокнадива, јер би био изгубљен стародревни изглед цркве. Игуман Исаија је због слабости разрешен дужности 29. јануара 1851. године (упокојио се годину дана касније код свог сина јереја Миленка Стојишића у Јагодини). Њега је на месту настојатеља наследио професор богословије протосинђел Герасим Стојковић, родом из Арада, који је 10. октобра 1854. године посвећен за епископа неготинског,⁶² а његов

⁵⁵ Уп. Вучић, 1828, стр. 83.

⁵⁶ Уп. I. E., 1866, стр. 15.

⁵⁷ Према Веселићу, из Тополе — уп. Веселић, 1867, стр. 60.

⁵⁸ Уп. I. E., 1866, стр. 15.

⁵⁹ Уп. I. E., 1866, стр. 15–19.

⁶⁰ Непуних месец дана касније, 17. октобра 1841. године манастир је посетио И. Срезњевски, и у писму које је написао забележио да су у манастиру скромно одевени свештеник и двојица калуђера — уп. Кошутић, 1894, стр. 197.

⁶¹ Уп. I. E., 1866, стр. 17; Станојевић, Бошковић и Мирковић, 1928, стр. 7.

⁶² Уп. I. E., 1866, стр. 18–19.

прејемник био је професор богословије архимандрит Евгеније Симеоновић, родом из Беле Цркве у Банату, који је управу над Манасијом примио 20. децембра 1854. године.⁶³

Ако би било могуће да се у пар речи опише манастир Манасија, можда би било прикладно рећи да је овај манастир тврђава Православља. Као и тврди град којим је опасана, Манасија је трпела разарања и страдања, али је обнављана и поново се подизала. На основу кратког прегледа који смо изложили изнад, јасно је да се током првих 400 година свог постојања манастир Манасија углавном налазио у ванредним околностима, и да је за прва четири века био активан у врло кратком периоду, отприлике од свог оснивања, тј. од 1407. односно 1418. године па негде до почетка или средине друге половине 15. века, најкасније до 1476. године, да је после тога био активан у кратком временском периоду од око 1720. до 1739. године, и затим опет од 1806. до 1813. године, што свеукупно износи нешто мање од стотину година у најоптимистичнијој процени, а у некој реалистичнијој негде око 75 година. Од 1815. године пак, упркос вековима разарања, манастир Манасија одржава свој континуитет, а његову историју лакше је пратити; сачуван је већи број извора, док је постојећа литература о овом српском манастиру веома обимна.⁶⁴ Истраживачи су у досадашњим студијама можда у мањој мери користили литературу из црквене периодике,⁶⁵ која свакако може користити у будућим расправама о историји овог манастира, посебно за период после ослобођења од Турака или период новије историје; свакако, новије библиографије, посебно националне и тематске, умногоме олакшавају будућа истраживања. Надајући се таквим истраживањима, овај кратки преглед закључујемо са два сведочанства о манастиру Манасија из прве половине 19. века, односно из периода када се он још увек налазио у полурушевном стању: кратким записима српског лингвисте и књижевника Вука Стефановића Караџића (1787–1864), и руског слависте Исмаила Ивановича Срезњевског (1812–1880), професора Универзитета у Харкову. Без обзира на неугледно стање манастира у том периоду, Караџић у свом опису Србије објављеном 1827. године каже кака за развалине Манасије сами Турци кажу да су знаци који сведоче да су

⁶³ За више појединости о манастиру Манасија током његове управе, види I. E., 1866, стр. 19–22.

⁶⁴ Уп. нпр. Тодић, 1995, стр. 147–148; Симић, 2007, стр. 93–95; Симић и Вукадиновић, 2018, стр. 249–254, и посебно зборнике са годишњег деспотовачког научног скупа посвећеног Манасији и Деспоту Стефану, који се под називом „Дани српскога духовног преображења” одржава континуирано већ неколико деценија; до сада је изашло тридесет зборника са овог скупа, што само по себи већ представља озбиљну библиотеку.

⁶⁵ За сумарни преглед литературе о Манасији у црквеној периодици у периоду до 1970. године, уп. Цисарж, 1986а, стр. 133, 158, 160, 333, 409–410, 418 [библиографске одреднице 2.1579, 2.2468, 2.2536, 11.210, 15.578–15.594, 15.768–15.769], и Цисарж, 1986б, стр. 143, 404, 408 [одреднице 19.2668, 21.4632, 21.4796].

Срби некада имали царе и краљеве.⁶⁶ У писму од 17. октобра 1841. године, Срезњевски описује свој боравак у Манасији тога дана, и бележи: „Изглед је диван (*йоразийельный*). Кад уђеш у врата, стаје ти памет још више: ако су рушевине тако огромне и величанствене, како је то морало бити, док бејаше ново.”⁶⁷ Поражени поразитељним сјајем ове задужбине Деспота Стефана, задивљени чудом њеног опстанка упркос вековима, знајући да хришћани на овоме свету немају тврдога града, ипак се дивимо Манасији, као својеврсном веснику Царства Божијег — већ присутног, али још увек не у пуноћи.

* * *

Додатак:

Имена монаха манастира Ресави — Манасија која се помињу у историјским изворима до почетка 19. века

Знак ивицања стављен је поред имена оних личности за које на основу имена у изворима није јасно да ли су те године били монаси манастира Ресави / Манасија.

[1407. г.] [непознато — уколико је манастир био активан од почетка изградње?]

1418. г. — ? [непознато]

око 1476. г. — **Никон** (монах ком је додат манастир „Светодухна”) [БТ 250–251]

око 1476/1477. г. — **Никон** [?] (манастир претворен у магацин?) (према попису Смедеревског санџака из 1476/1477. године — уп. Крстић, 2021, стр. 193–194)

1478. г. — **Никанор** (ресавски постриженик, који постаје игуман дођански) [ССЗН 2362] [јеромонаси Никодим, Филотеј, Герасим, Теофилакт, ђакон Герман, монаси Елевтерије и Аксентије?] [?] [ССЗН 2362]

1720. г. — **Caludier** (ресавски монаси — калуђери) [ИКАВ 62]

1723. или 1724. г. — „Ресавци” (монаси?) који попују у ресавској парохији [ЕПЕС 153]

1724. г. — „калуђери ресавски” [ПТВ 322]

1725. г. — проигуман **Арсеније** [?] [ССЗН 10234]

⁶⁶ Уп. Карацић, 1827, стр. 110.

⁶⁷ Уп. Кошутић, 1894, стр. 197.

- пре 1730. г. — игуман Јосиф [ИМП 148, 151]
- најкасније 1730. г. — игуман Јоасаф (синђелијом га поставио Митрополит Мојсије Петровић) [ИМП 167]
- пре 1733. г. — намесник Арсеније [ИМП 148, 151]
1733. и 1734. г. — игуман Јоасаф [ИМП 167; ТАКС 129]
 јеромонаси Арсеније, Виктор и Димитрије (дошли из Мораче); је-
 рођакон Јосиф из Пореча и монах Мојсије из Будима (замонашени
 у Ресави) [ИМП 167–168]
- пре 1734. г. — проигуман Сава [ЕБ 107]
- пре 1734. г. — духовник Арсеније [ЕБ 105]
1734. г. — „поп” Исаија [?] [ССЗН 2631]
- 1734–1735. г. — (Х)Аци Стефан манасијски [ЕБ 112]
1736. г. — монах Јеврем [ССЗН 2674]
1736. г. — бивши ресавски а 1736. г. дођански игуман Јоасаф Стефановић
 [?] [ССЗН 2674]
1741. г. — игуман дођански Јоасаф [КОНТ 88]
1756. г. — у манастиру Бођани налазе се игуман Јоасаф Стефановић из Сенте,
 јеромонах Јанићије Томашевић из Крагујевца и јеромонах Јефрем из
 Сегедина, сва тројица постриженици манастира Ресави (према опису
 манастира Бођани од 25. јануара 1756. г. — Мирковић, 1930, стр. 107)
1790. г. — ресавски монах Глигорије [?] (Ахмед–паша му упутио писмо)
 (према Тричковић, 1979, стр. 159; Богићевић, 1989, стр. 23; Јовановић, 2009, стр. 19)
- око 1804. г. — игуман Јоаникије, родом из Лесковца, долази у Манасију
 (према казивању Е. Симеоновича, I. Е., 1866, стр. 13)
1806. г. — игуман Јоаникије [ССЗН 3834]
1810. г. — игуман Јоаникије [ССЗН 3878]
- ...
1822. г. — упокојио се игуман Јоаникије (I. Е., 1866, стр. 14)
- 1822–1823. г. — јеромонах *Молдован* (I. Е., 1866, стр. 14)
- 1823–1830. г. — игуман Савва, родом из Гложана (I. Е., 1866, стр. 15)
- 1830–1831. г. — игуман Мојсеј, родом из Буровца (I. Е., 1866, стр. 15)
- 1832–1841. г. — игуман Исаија Стојишић, родом из Влакче (I. Е., 1866, стр. 15–18)
- 1841–1844. г. — јеромонах Самуил Јанковић, родом из Шапца (I. Е., 1866, стр.
 18–19)
- 1845–1851. г. — игуман Исаија Стојишић (I. Е., 1866, стр. 19)

1851–1854. г. — протосинђел Герасим Стојковић, родом из Арада (I. E., 1866, стр. 19)

1854–1861. г. — архимандрит Евгеније Симеоновић, родом из Беле Цркве (I. E., 1866, стр. 19–22)

1861. г. — јеромонах Кирил Вукелић, родом из Руме (I. E., 1866, стр. 22)

...

Захвалност

Најсрдачније се захваљујемо протосинђелу Павлу Мирковићу, садашњем игуману манастира Манасија, на љубазној помоћи и корисним сугестијама приликом писања овог рада.

Библиографија

Грађа и извори

Скраћенице

Скраћенице се овде разрешавају према редоследу у ком су навођене у раду.

ЖДС — *Житије Десјоџа Стефана*; наводи су дати према поглављу *Житија*; издања ЖДС:

Поповъ, А. (1869). *Изборникъ славянскихъ и русскихъ сочинений и статей, внесенныхъ въ хронографы русской редакцији* (стр. 92–130). Москва: Типографія А. И. Мамонтова и Ко.

Шафарик, Ј. (1870). Живот деспота Стефана Лазаревића, великог кнеза српског. По одеском рукопису за штампу спремио др. Ј. Шафарик. *Гласник Српској ученој друштва*, XI, XXVIII, 363–428.

Јагић, В. (1875). Константин Философ и његов *Живои Стефана Лазаревића десјоџа српскоја*. *Гласник Српској ученој друштва*, XLII, 223–328, 372–377.

Старе српске биографије, III свеска (1936). *Старе српске биографије XV и XVII века — Цамблак, Констјантин, Пајсије*. Превео др Лазар Мирковић, са предговором Павла Поповића. Српска књижевна задруга, коло 39, књ. 265 (стр. 41–126). Београд: Српска књижевна задруга.

Куев, К. (1983). *Житието на Стефан Лазаревич от Константин Костенечки. Кирилобелозерски препис*. Софија: Наука и изкуство.

Куев, К., и Петков, Г. (1986). *Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст* (стр. 314–515). Софија: Българска академия на науките.

Константин Филозоф (1989). *Повесї о словима (Сказаније о ѿисменех) — Жиїије десїоїа Сїефана Лазаревича*. Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 11; превели Гордана Јовановић и Лазар Мирковић; прир. Гордана Јовановић (стр. 71–130). Београд: Прoсвета — Српска књижевна задруга.

Трифунoвић, Ђ. (прир.) (2004). *Констїантїин Философ и њеїов Живої Сїефана Лазаревича, десїоїа срїскоїа: ѿо двјема срїско-словенским рукоїисима изновице издао Вайрoслав Јаїић*. Фототипско издање из 1875. Преснимљена издања, б. Горњи Милановац: Лио.

Константин Философ (2007). *Живої Сїефана Лазаревича, десїоїа срїскоїа*. Превод и напомене Гордана Јовановић. Библиотека „Књижевност и језик”, књ. 17. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Јовановић, Г. (2009). *Констїантїин Философ, Живої Сїефана Лазаревича десїоїа срїскоїа*. Превод и напомене Гордана Јовановић. Библиотека „Извори српског богословља”, књ. 2. Београд: Издавачки фонд Српске Православне Цркве Архиепископије београдско-карловачке.

СРЛ — *Сїари родослови и лейоїиси Љ. Стојановића*; наводи су дати према пагинацији и броју реда у Стојановићевом издању:

Стојановић, Љ. (1883). *Српски родослови и летописи. Гласник Срїскої ученої друшїива*, 53, I–XVI, 1–160.

ССРЛ — *Сїари срїски родослови и лейоїиси Љ. Стојановића*; наводи су дати према броју параграфа у Стојановићевом издању:

Стојановић, Љ. (1927). *Сїари срїски родослови и лейоїиси*. Београд: Српска краљевска академија. [pag. 1–1737].

СЛДЂ — *Срїски лейоїис Десїоїа Ђорђа Бранковића*; наводи су дати према пагинацији у издању И. Кукуљевића Сакцинског:

Кукуљевић Сакцински, И. (1854). *Србски лјетопис Деспота Ђорђе Бранковића, у преводу латинскоме. Arkiv za povjestnicu Jugoslaven-ski*, III, 3–30.

БЛ — *Бранковићев лейооис*; наводи су дати према пагинацији у Новаковићевом издању:

Новаковић, Р. (1960). *Бранковићев лейооис*. Београд: Научно дело.

ЗПВС — *Збирни ѱооис Видинској санџака из 1466. ѱ.*; наводи су дати према броју поглавља и пагинацији у издању Д. Бојанић:

Бојанић, Д. (1973). Фрагменти збирног пописа Видинског санџака из 1466. године. *Мешовиѱа грађа*, 2, 4–77; I–XXV.

БТ — *Браничевски ѱефѱтер из 1467. ѱодине*; наводи су дати према пагинацији у Стојанковићевом издању:

Stojaković, M. (1987). *Braničevski tefter: poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine*. Beograd: Istorijski institut.

НЛА — *Никољски лейооис (Анастѱасијевић)*; наводи су дати према пагинацији и броју реда у Анастасијевићевом издању:

Анастасијевић, Д. Н. (1934). Летопис Никољски. *Боѱословље*, IX, 4, 364–370.

НЛН — *Никољски лейооис (Новаковић)*; наводи су дати према пагинацији и броју параграфа у Новаковићевом издању:

Новаковић, Р. (1955). Никољски летопис. *Зборник Филозофској факулѱетѱа у Београду*, III, 155–171.

ССЗН — *Сѱари срѱски зайиси и најѱѱиси* Љ. Стојановића; наводи су дати према броју параграфа у Стојановићевом издању:

Стојановић, Љ. (1902). *Сѱари срѱски зайиси и најѱѱиси. Књ. I*. Београд: Српска краљевска академија. [параграфи 1–2086].

Стојановић, Љ. (1903). *Сѱари срѱски зайиси и најѱѱиси. Књ. II*. Београд: Српска краљевска академија. [параграфи 2087–4725].

Стојановић, Љ. (1905). *Сѱари срѱски зайиси и најѱѱиси. Књ. III*. Београд: Српска краљевска академија. [параграфи 4726–5983 [5984–6082]].

Стојановић, Љ. (1923). *Сѱари срѱски зайиси и најѱѱиси. Књ. IV*. [Београд] — Ср. Карловци: Српска краљевска академија. [параграфи 5984–7277].

Стојановић, Љ. (1925). *Сѱари срѱски зайиси и најѱѱиси. Књ. V*. [Београд] — Ср. Карловци: Српска краљевска академија. [параграфи 7279–9322].

Стојановић, Љ. (1926). *Сѣтари срѣски зайиси и најѣйиси. Књ. VI.* [Београд] — Ср. Карловци: Српска краљевска академија. [параграфи 9323–10522].

МС — *Марѣин Сеѣон: Извешѣај Паѣи Сиксѣу IV*; наводи су дати према поглављима Сегоновог текста, а потом пагинацији Пертусијевог издања и пагинацији Синдиковог издања у заградама:

Ad Beatissimum Sixtum IV Romanum Pontificem. Tractatus de provisione Hydronti et de ordine militum Turci et eius origine. У Pertusi, A. (1981). *Martino Segono di Novo Brdo vescovo di Dulcigno. Un umanista serbo-dalrnata del tardo Quattrocento: vita e opere.* Appendix I (стр. 78–146). Roma: Istituto Storico Italiano per il Medioevo.

Исѣо. У Синдик, Д. И., и Томовић, Г. (1996). *Писци средњовјековној латиници* (стр. 216–237). Цетиње: Обод.

Преблаженом Сиксѣу IV римском Паѣи. Трактат о ѣриѣремању Оѣранѣа и о ѣурском војном уређењу и њеѣовом ѣоријеклу. У Синдик, Д. И., и Томовић, Г. (1996). *Писци средњовјековној латиници* (стр. 237–261). Цетиње: Обод.

КМ — *Констѣанѣин Михаиловић из Осѣровице: Јаничарове усѣомене*; наводи су дати према поглављима Михаиловићевог текста; издања текста:

Historia (1565). HJstoria neb Kronyka Turecka od něyakého Ráca neb Bosňjaka gménem Michala Konstantýna z Ostrowice někdy od Turkuow zagatého a mezy Genčáře daného wěrně a práwě sepsaná. Item Taženj proti Turku nauvhlawněyssjmu nepřjteli wsseho Křestanstwa yakým spůsobem vžitečně před se wzato býti by mělo od téhož sepsané. Na koncy take přidany sau něktare potřebné y vžitečné wěcy z Knih o Sławných a vdatných Čžinech Oswjčeného Knjžete Epirotského neb Albánského Giřjka Kastriota přjgmjm Sskanderbega wybrané kterak zmužile a statečně proti Amuratowi a Machometowi Otcy y Synu Cýsařúm Tureckým častokrát s malým počtem lidu bogowaľ a mnohee sskody gim činil wssak sám od nich nikdá přemožen nebyľ o němž y w Hystorij této Turecké zmjňka se děge. M.D.Lxv. [Litomyšľ]: [Alexandr Aujezdecký].

Шафарик, Ј. (1865а). Мијаила Константиновића, Србина из Острвице, Историја или љетописи турски, списани око године 1490. *Гласник Србској ученој друшѣва I*, 25–188.

Шафарик, Ј. (1865б). *Мијаила Констѣанѣиновића, Србина из Осѣровице, Исѣорија или љеѣоѣиси ѣурски, сѣисани око ѣодине 1490. Предео и с објаснавајућим уводом издао др. Јанко Шафарик.* У Београду: У Државној штампарији.

Константин Михаиловић (1959). *Константин Михаилувић из Остриковице, Јаничарове усйомене или Турска хроника / Konstanty z Ostrowicy, Ramietniki janczara czyli Kronika turecka*. Превод и предговор Ђорђе Живановић. Београд: Српска академија наука.

Soucek, S. (ed.) (1975). *Konstanty Michałowicz: Memoirs of a Janissary*. Edited by Svat Soucek, translated by Benjamin Stolz. Ann Arbor: University of Michigan — Department of Slavic Languages and Literatures.

Королюк, В. Д. (ред.) (1978). *Записки янычара. Написаны Константином Михайловичем из Островицы*. Введение, перевод и комментарии А. И. Рогова. Москва: Издательство «Наука».

Живановић, Ђ. (1986). *Константин Михаилувић из Остриковице, Јаничарове усйомене или турска хроника*. Приредио и превео Ђорђе Живановић. Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 15. Београд: Просвета — Српска књижевна задруга.

РСБ — *Родослов сремских Бранковића*; наводи су дати према пагинацији факсимила објављених у прилогу Радојичићевог текста:

Радојичић, Ђ. Сп. (1955). Из старе српске подунавске књижевности и писмености. 1. Родослов сремских Бранковића с краја XV века. 2. Стара српска рукописна књига са текстовима Епископа бачког Василија (из 1600–1) и митрополита сремског. *Годишњак Филозофској факултету у Новом Саду*, III, 159–177.

РХ — *Руски хронограф из 1512. године*; наводи су дати према поглављу и пагинацији у издању руске Царске археографске комисије, а потом у издању О. В. Творогова:

Императорская археографическая комиссия (1911). *Полное собрание русских летописей. Томъ 22: Русскій хронографъ. Часть первая: Хронографъ редакции 1512 года. Издание Императорской археографической комиссии*. С–Петербургъ: Типографія М. А. Александрова.

Творогов, О. В. (2006). Из хронографа 1512 года. Подготовка текста, перевод и комментарии О. В. Творогова. У Д. С. Лихачев и др. (ред.), *Библиотека литературы Древней Руси. Том 9: Конец XV — первая половина XVI века* (стр. 234–271). Санкт-Петербург: Российская академия наук — Институт русской литературы (Пушкинский Дом) — «Наука».

ФП — *Феликс Петанчић: De itineribus in Turciam libellus*; наводи су дати према пагинацији у Петанчићевом делу:

[Feliks Petančić] (1522). *De itineribus in Turciam libellus. Felice Petantio cancellario Segniae autore*. Imprimebat Viennae Austriae: Ioannes Singrenius chalcographus, anno sal. MDXXII. pridie callendas Iulii.

СДКС — *Сумарни дефѿтер Крушевачкої санѿака из 1516. ѿ*; наводи су дати према пагинацији издања дефѿтера које је припремила Драгана Амедоски:

Амедоски, Д. (2023). *Сумарни дефѿтер крушевачкої санѿака из 1516. ѿдине*. Извори за српску историју, књ. 18. Османски извори, књ. 2. Београд: Историјски институт.

ССХ — *Сѿари срѿски хрисовуљи Љ. Стојановића*; наводи су дати према пагинацији у Стојановићевом издању:

Стојановић, Љ. (1890). *Сѿари срѿски хрисовуљи, акѿи, биоѿрафије, леѿоѿиса, ѿѿиѿиѿи, ѿомениѿи, заѿиса и др*. У Београду: Српска краљевска академија.

СЛ — *Троношки леѿоѿис*; наводи су дати према пагинацији у Шафариковом издању, у ком је текст насловљен као *Срѿски леѿоѿисаѿ*:

Шафарикъ, Я. (1853). Србскѿй лѿтописаѿъ изъ почетка XVI-гъ столетѿя. *Гласникъ Друшѿтва србске словесносѿи*, V, 17–112.

ОЛ — *Троношки леѿоѿис*; наводи су дати према пагинацији у Милојевићевом издању, у ком је текст насловљен као *Обшчи листѿ*:

Милојевић, М. С. (1882). Общи листъ. *Гласник Срѿскої ученої друшѿтва*, XXXV, 1–103.

ЛЛС — *Ликовни леѿоѿисни свод*; наводи су дати према књизи (13. тому летописа) и пагинацији у издању Х. Мустафина:

Мустафин, Х. Х. и др. (ред.) (2014). *Лицевой летописный свод XVI века. Русская летописная история. Книга 13. 1425–1443 гг*. Москва: ООО «Актеон».

МДП — *Монаси Дамјан и Павле: молба Паѿи Клименѿу VIII из 1597. ѿ*; наводи су дати према пагинацији у Хорватовом издању, и потом према пагинацији и броју реда у издању које су приредиле М. Копривица и К. Митровић:

Horvat, K. (1909). Novi historijski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemalja. *Гласник Земалскої музеја у Босни и Херцеговини*, XXI, 1–2, 1–104: 56–58.

Копривица, М., и Митровић, К. (2023). Писмо српских калуђера Дамјана и Павла папи Клименту VIII с краја XVI века. *Глас CDXXXV Српске академије наука и уметносћи — Одељење језика и књижевносћи*, 33, 85–115: 92–95.

РИБ — *Румелија и Босна: географски опис Мустафе бен Абдале Хаџи-Калфе*; наводи су дати према броју поглавља и реда и пагинацији Новаковићевог издања:

Новаковић, С. (1892). *Хаџи-Калфа или Таџиб-Челебија: турски географ XVII века о Балканском полуострву*. Београд: Српска краљевска академија.

ППН — *Попис њојраничних нахија из 1718. г.*; наводи су дати према пагинацији Пантелићевог издања:

Пантелић, Д. (1948). *Попис њојраничних нахија Србије њосле Пожаревачкої мира*. Београд: Српска академија наука.

ИКАВ — *Извештај Карла Александра фон Виртемберга из 1720. г.*; наводи су дати према пагинацији издања које је објавио Пецињачки:

Пецињачки, С. (1977). Извештај К. А. Виртемберга о неким тврђавама и домаћој милицији аустријске „Краљевине Србије” у 1720. години. *Мешовића траћа*, 5, 58–69.

ЕПЕС — *Екстракт ѡ њрошкола Епархиї Сервискија*; наводи су дати према пагинацији Руварчевог издања:

Екстракт ѡ протокола Епархиї Сервискија, колико вѡ коем дишрикте селѡ, и колико вѡ коемѡ селѡ священикѡв и домѡв имагѡ. У Руварац, Д. (1905). Митрополија београдска око 1735. године: по архивским списима приопштио Димитрије Руварац. Споменик СКА, XLII, 37 (стр. 101–204: 151–154). Београд: Српска краљевска академија.

ПТВ — *Попис ѡаксила венчаних из 1724. г.*; наводи су дати према пагинацији издања које је приредио Пецињачки:

Пецињачки, С. (1968). Попис таксила венчаних у Београдској митрополији 1724. године. *Годишњак трада Београда*, XV, 313–324.

ИМР — *Извештїај Максима Радковића из 1733. іодине*; наводи су дати према пагинацији Витковићевог издања:

Витковић, Г. (1884). Извештај. Написао 1733. Максим Радковић, егзарх београдског митрополита. *Гласник Срїскої ученої друшїтва*, 56, 117–325.

ЕБ — *Еїархија беоїрадска 1734. і. Визитїація Еξарїаѿа Пожаревачкоїѿ*; наводи су дати према пагинацији Руварчевог издања:

Епархија београдска 1734. года. Визитација Еξарїата Пожаревачкогѿ. У Руварац, Д. (1905). Митрополија београдска око 1735. године. Споменик, XLII, 37 (стр. 102–126). Београд: Српска краљевска академија.

ТАКС — *Таξилѿ [Еїархије сервијске] за 1733. и 1734. і.*; наводи су дати према пагинацији Руварчевог издања:

Таξилѿ [Епархије сервијске за 1733. и 1734. г.]. У Руварац, Д. (1905). Митрополија београдска око 1735. године. Споменик, XLII, 37 (стр. 127–134). Београд: Српска краљевска академија.

ПОЕС — *Протїокол' ѿ экзаминація священиковѿ іарохиалних 1735. і.*; наводи су дати према пагинацији Руварчевог издања:

Протокол' ѿ экзаминація священиковѿ парохіалних, находещих се ва епархіи валевскої, твориное лѣте 1735. мною Андрееї' Иѿакимовичемѿ, а. м. сѿнгелом' по ѿказѿ его ахіпастирства. У Руварац, Д. (1905). Митрополија београдска око 1735. године. Споменик, XLII, 37 (стр. 171–197). Београд: Српска краљевска академија.

СП — *Срїски іоменици*; наводи су дати према пагинацији у Новаковићевом издању:

Новаковић, С. (1875). Српски поменици XV–XVIII века. *Гласник Срїскої ученої друшїтва*, XLII, 1–152.

КОНТ — *Контрактѿ: Уїовор о зидању ковильске цркве из 1741. године*; наводи су дати према пагинацији у Ђорђевићевом издању:

Ђорђевић, М. (1891). *Истїорија Свейосавскої манастїира Ковиља Храма Св. Аранѿела Михаїла и Гаврила у боїосїасајемої еїархији Бачкої: са ірисїуїом о чину монашком у ойшїе и у Срба* (стр. 86–88). У Новом Саду: Издање Манастира Ковиља.

ОИС — *Ойис источно Србије из 1784. г.*: наводи су дати према пагинацији Пантелићевог издања и листу изворника:

Ф. Покорни, *Опис Источне Србије и једног дела Бугарске (1784)*. У Пантелић, Д. (1936). *Војно-географски ойиси Србије пред Кочину крајину од 1783 и 1784 год.* (стр. 27–56). Београд: Српска краљевска академија.

ПО — *Покорни — ойис њутовања*; наводи су дати према пагинацији Пантелићевог издања:

Ф. Покорни, *Beschreibung der Marcheroute durch das Königreich Serbien und Bulgarien, durch weiche Ortschaften selbe bestehen und was ansonsten Merkwürdiges bei dieser Reise vorgefallen*. У Пантелић, Д. (1933). Прилози уз расправу Ухођење Србије пред Кочину Крајину од Д-ра Душана Пантелића (у „Гласу” CLIII). Споменик, LXXIV, 57 (стр. 113–125; 118–120). Београд: Српска краљевска академија.

Извори

И. Е. [= Симеоновић, Е.] (1866). *Ойисъ монастира Манасіе*. У Београду: У Државной књигопечатњи.

Веселић, К. Ј. (1867). *Ойисъ монастира у Србији. Частъ 1. Одъ Јосифа Веселића њрофесора*. У Београду: Књигопечатња А. Андрића.

Вуичъ, І. (1828). *Јоакіма Вуича Славено-Сербскаіо Сјисајмеля Пуџешестівіе њо Србији: во крајциѣ собсјвенномъ рукомъ нѣіовомъ сјисано у Крајіоевцу у Србији*. У Будиму граду: Печатано у Славено-Сербској и источни прочи јзыка печатни Кралевскога Всеучилишта Пештанскога.

Караџић, В. С. (1827). Географическо-статистическо описаније Србије. *Даница: забавник за јодину 1827*. (стр. 25–120). У Бечу: У штампарији Јерменскога наместира.

Н. Н. (1827а). I. Сербскіи монастири. *Сербске лѣіойиси*, III, 9, 1–11.

Н. Н. (1827б). II. Монастирь Бодіаны. *Сербске лѣіойиси*, III, 11, 5–28.

С. А. [= Симеоновић, Е.] (1864). *Описъ манастира Манасіе. Србскій лѣіойисъ*, XXXVII, 108, 51–59.

Литература

- Богићевић, М. (1989). *Стеван Синђелић, ресавски војвода и његово доба*. Београд: „Вук Караџић”.
- Божих, И., и Ђурић, В. Ј. (ур.). (1975). *О кнезу Лазару: научни скупи у Крушевцу, 1971*. Београд — Крушевац: Филозофски факултет, Одељење за историју уметности — Народни музеј Крушевац.
- Војновић, Ж. Д. (2018). *Манастирске библиотеке на подручју Карловачке митрополије у 18. веку*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филолошки факултет.
- Вујовић, Б. (1986). *Уметности обновљене Србије 1791–1848*. Београд: Просвета — Републички завод за заштиту споменика.
- Гарић Петровић, Г. (2010). Демографске прилике и мрежа парохија у Београдској епархији од 1718. до 1739. године. *Историјски часопис*, LIX, 267–296.
- Дероко, А. (1953). *Монуменална и декоративна архитектура у средње-вековној Србији*. Београд: Научна књига.
- Динић, М. Ј. (1962). *За историју рударства у средње-вековној Србији и Босни. Део 2*. Београд: Научно дело.
- Добросављевић, В. (2020). *Стефан Лазаревић: ратник и владар*. Београд: Удружење „Поредак”.
- Драгашевић, Ј. (1881). *Полостриво Илирско (Балканско) са ледештиа војно: сјудија од [Јована] Драјашевића*. У Београду: штампано у Државној штампарији.
- Ђокић, Н., и Думић, О. (2014). Сидничке цркве. *Каленић*, XXXIII, 2 (212), 39–43.
- Зиројевић, О. (1971). Смедеревски санџакбег Али-бег Михалоглу. *Зборник [Маџице српске] за историју*, 3, 9–27.
- Зиројевић, О. (1994). Попис манастира Смедеревског санџака из 1516. *Саопштења XXVI*, 157–160.
- Ивановић, М. Б. (2013). *Властела државе српских деспоа*. Неодјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Јовановић, Г. (2017). Молитвени запис на свитку ктиторске фреске Деспота Стефана Лазаревића. У Д. Мршевић-Радовић и Б. Сувајџић (ур.), *Предавања 6. Семинар српског језика књижевности и културе* (стр. 23–33). Београд: Међународни славистички центар — Филолошки факултет. https://doi.org/10.18485/msc_pred.2017.6.ch2.
- Јовановић, Г. (2019). Насељена места у Ресави у турско доба. У Д. Мршевић-Радовић и Б. Сувајџић (ур.), *Предавања 8. Семинар српског језика*

књижевносћи и култури (стр. 23–30). Београд: Међународни сла-
вистички центар — Филолошки факултет. [https://doi.org/10.18485/
mssc_pred.2019.8.ch2](https://doi.org/10.18485/mssc_pred.2019.8.ch2).

- Јовановић, Д. (2009). *Јајодинска, Ђуријска и Параћинска нахија у Првом и Другом српском усћанку*. Јагодина: Историјски архив Јагодина.
- Катанић, Н. (1988). *Декоративна камена иласћика моравске школе*. Београд: Просвета — Републички завод за заштиту споменика културе.
- Катић, С., и Урошевић, У. (2015). Вакуфи у сумарном попису Смедеревског санџака из 1530. године. *Мешовића праћа*, XXXVI, 37–72.
- Кнежевић, Б. (1989). Манастири у Браничеву према турском попису из 1467. године. *Саошћења*, XX–XXI, 197–209.
- [Котуровић, С. М.] (1884). Одломци из историје Београда: Београд од 1689. до 1717. год. *Годишњица Николе Чуића*, VI, 141–188.
- Кошутић, Р. (1894). Писма из Петрограда. *Просветни иласник*, XV, 4, 193–203.
- Крстић, А. Р. (2021). Ресавска звона и монашка издаја — о једној вести из Никољског и Бранковићевог летописа. У Г. Јовановић (ур.), *Дани српскога духовног иреображења XXVII. Средњи век у српској науци, историји, књижевносћи и умесносћи XI: научни скуј Деслошовац–Манасија, 20–21. август 2019. године* (стр. 181–202). Деспотовац — Београд: Народна библиотека „Ресавска школа” — Институт за српски језик САНУ.
- Марић Јеринић, М. П. (2021). Печатњак манастира Манасије у збирци Народног музеја у Београду. У Г. Јовановић (ур.), *Дани српскога духовног иреображења XXVII. Средњи век у српској науци, историји, књижевносћи и умесносћи XI: научни скуј Деслошовац–Манасија, 20–21. август 2019. године* (стр. 269–283). Деспотовац — Београд: Народна библиотека „Ресавска школа”, Деспотовац — Институт за српски језик САНУ.
- Миљковић, Е., и Крстић, А. (2008). На раскршћу две епохе: континуитет и промене друштвене структуре у Браничеву у 15. веку. *Историјски часопис*, LVI, 279–304.
- Мирковић, Л. (1930). Белешка о Боћанима. *Гласник Историјског друшћва у Новом Сагу*, III, I, 107.
- Митровић, Ј. Д. (1932). Ђуприски округ до 1833. године. У Д. М. Јоксимовић (ур.), *Темнићски зборник. Прва књија* (стр. 83–143). Београд: Штампарија „Привредник”.
- Михалчић, Р. (1989). *Лазар Хребелановић: историја, кулћ, иредање*. 2. издање. Београд: БИГЗ.
- Мишић, С., и Јечменица, Д. (ур.) (2014). *Кнеиња Милица — монахиња Јеве-нија и њено доба: шемајски зборник радова са научног симпозијума*

одржаној 12. септембра 2014. године у Манасџиру Љубосџињи. Трстеник — Београд: Народна библиотека „Јефимија” — Филозофски факултет.

- Мишковић, Ј. (1887). Неки стари градови и њихове околине у Краљевини Србији. *Старинар*, 4, 3, 65–73.
- Момировић, П. (1980). *Манасџир Бођани*. Бођани: Српски православни манастир Бођани.
- Момировић, П. (1993). Прилог историји манастира Ковиља. *Саопштења ХХV*, 209–218.
- Павловић, М. (2016). *Војно административно уређење Смедеревској санджака 1739–1788*. Докторска дисертација. Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју.
- Павловић, Н. Д. (2018). *Десџој Сџефан Лазаревић*. Београд: Центар за изучавање традиције „Укронија”.
- Поповић, М. (1933). *Историјска улога Српске Цркве у чувању народности и стварању државе*. Београд: [д. и.].
- Пурковић, М. А. (1978). *Кнез и десџој Сџефан Лазаревић*. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве.
- Симић, Г., и Вукадиновић, С. (2018). *Ујврђење манасџира Ресаве: од замисли до остварења*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.
- Симић, Г. (2007). *Манасџир Ресави*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.
- Станојевић, С., Мирковић, Л., и Бошковић, Ђ. (1928). *Манасџир Манасија*. Београд: Народни музеј у Београду.
- Стошић, Љ. Н. (2023). На размеђу Истока и Запада: Жефаровић у манастиру Бођани (1737). *Живойис*, 12, 55–64. <https://doi.org/10.18485/zivoris.2023.12.12.3>.
- Тодић, Б. (1995). *Манасџир Ресави*. Библиотека Наслеђе. Београд: „Драганић”.
- Томић, С., и Николић, Р. (ред.) (1964). *Манасија: историја — живойис*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.
- Точанац, И. (2008). *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*. Београд: Историјски институт.
- Тричковић, Р. (1979). Ђуприја и средње Поморавље до Првог српског устанка. У В. Чудриловић (ур.), *Бој на Иванковицу 1805* (стр. 85–169). Београд — Ђуприја: Српска академија наука и уметности — Самоуправна интересна заједница културе Скупштине општине Ђуприја.

- Тричковић, Р. (1995). Београд под турском влашћу 1521–1804. године. У Н. Тасић и др. (ур.), *Историја Београда* (стр. 91–141). Београд: Балкано-лошки институт САНУ — ИК „Драганић”.
- Храбак, Б. (1993). Бројност свештенства и манастира и организованост Цркве у Србији од 1470. до 1570. године. У М. Вуловић (ур.), *Бојородица Градачка у историји српског народа* (стр. 125–153). Чачак: Народни музеј Чачак.
- Цисарж, Б. А. (1986а). *Један век њериодичне шћамње Српске Православне Цркве. Библиографски опис часописа и листова са њреїледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970. Књига 1, А–М*. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве.
- Цисарж, Б. А. (1986б). *Један век њериодичне шћамње Српске Православне Цркве. Библиографски опис часописа и листова са њреїледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970. Књига 2, Н–Ш*. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве.
- Чудриловић, В. (1983). *Одабрани историјски радови*. Београд: Народна књига.
- Шелмић, Л. (2003). Иконе манастира Бођана из прве половине XVIII века. *Зборник Машице српске за ликовне уметности*, 34–35, 279–292 + Т I–VI.
- Amedoski, D. (2023). Tracing the Forgotten Dervish Lodge (Zaviye) of Miha-lođlu Alaaddin Ali Bey in Kruševac. *Vakıflar Dergisi*, 60, 9–21. <https://doi.org/10.16971/vakiflar.1315912>.
- Matković, P. (1879а). Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, XLIX, 103–164.
- Matković, P. (1879б). *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka. 1. Felix Petančić i njegov opis puteva u Tursku*. U Zagrebu: Tisak Dioničke tiskare.

Srećko Petrović

Christian Cultural Center „Dr. Radovan Bigović”, Belgrade
University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology
(PhD candidate)

The Manasija Monastery:

A Brief Overview of the History of the Manasija Monastery in the Light of Historical Sources in the Period from the Foundation of the Monastery to the Liberation from the Ottomans

The history of the Manasija monastery during the first four centuries of its existence is poorly known. A few brief mentions of this monastery could be found in historical sources. Without any pretensions to exhaustiveness, this work offers readers an overview of the known facts from the history of the Manasija monastery, based first on a preliminary reading of the historical material — old written monuments, annals and genealogies, records, published Ottoman defters and other relevant documents, and then the available literature. This paper offers an overview of the history of the Manasija monastery in the period from the foundation of the monastery to the liberation from the Ottomans, that is, from the beginning of the 15th to the beginning of the 19th century. References to the used historical sources are given in square brackets (in the form of abbreviations, for which solutions are given at the end of the paper), and references to the literature are in the footnotes below the text.

Key words: Monastery Resava — Manasija, Despot Stefan Lazarević, old Serbian chronicles and genealogies, old Serbian inscriptions and records, Turkish records, monks of the Manasija monastery.

Датум пријема чланка: 02.09.2024.

Датум прихватања чланка за објављивање: 11.09.2024.